



УПРОВАДЖЕННЯ В ПРАКТИКУ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ ТЕОРЕТИЧНИХ ІДЕЙ І ДОСВІДУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЧЕРНЕЧИХ МОНАСТИРІВ УКРАЇНИ

А Розроблені методичні рекомендації для викладачів, учителів, вихователів з упровадження в практику модернізації національної системи освіти теоретичних ідей і досвіду організаційно-педагогічної діяльності чернечих монастирів України.

Ключові слова: чернечі монастирі, національна система освіти, просвітницькі ідеї, навчально-виховна діяльність.

Актуальність проблеми. Формування духовного світу дітей і молоді, духовності як провідної якості особистості – має велике і складне значення, що стоїть у центрі уваги педагогів, вихователів, учителів, батьків, широкого педагогічного загалу. Особливої актуальності воно набуває сьогодні, коли проблеми економічного й політичного розвитку країни боляче вразили молодь. Серед дітей і молоді падає духовність, що пояснюється насамперед зниженням рівня життя в Україні, відсутністю соціальної захищеності, явним і прихованим безробіттям, інфляцією, невизначеністю моральних орієнтирів у політиці держави й повсякденному житті. Засоби масової інформації та комунікації дедалі більше впливають на суспільство й особливо на молодь, пропагують насилля, зброю, силу, прищеплюють моральний релятивізм, конформізм і цинічно-гедоністичне ставлення до повсякдення. Усе це призводить до відчуження дітей і молоді від моралі, спонукає їх до власних пошуків самореалізації, найчастіше в андеграундній субкультурі, і врешті-решт до певного заперечення духовності й моральності як суспільно й особистісно значущих феноменів. Ці процеси посилюються кризовим станом сучасної сім'ї, яка перестає відігравати роль головного каналу доручення дитини до моральних начал і джерела розвитку моральності [4].

Ситуація загострюється й тим, що вироблені в попередні десятиліття суспільні ідеали мали узагальнений, регламентований, державницько-класовий характер, а не зверталися до внутрішнього, особистісного світу кожної людини. Тому перехід від глобальних суспільних категорій, від публічної риторики про моральність до розуміння духовності як складного психічного феномена самоусвідомлення особистості в нинішніх умовах викликає багато проблем і навіть кризових ситуацій.

У даному контексті велике занепокоєння викликають процеси, що відбуваються в усьому світі. Всеохоплююча перетворювальна діяльність людини в сучасну епоху, її негативні безпосередні й більш віддалені соціальні наслідки актуалізують відповідальність усіх людей за збереження природи, її багатства й розмаїття на всій планеті. Останні глобальні прояви тероризму, анти цивілізаційні рухи в масштабах усєї людської спільноти, тенденції дедалі значнішої поляризації на багатих і бідних у контексті розвитку глобалізаційних процесів ще більше актуалі-

зують проблеми світоглядних аспектів моральності й духовності всього людства і кожної окремої людини.

Нині в Україні по-різному тлумачиться поняття духовності, розроблені різні підходи до її формування, що часто суперечать й заперечують один одного. Бажання допомогти дитині спонукає шукати спільні точки зіткнення між різними формами суспільної свідомості, вести діалог, звертатися до витоків духовності, що лежать у багатстві людської історії, культури, науки, філософії релігії.

В останнє десятиліття дедалі більше політичних і культурних діячів, учителів, батьків звертаються до християнських моральних цінностей як найстійкіших, універсальних, не підвладних політичній і ідеологічній кон'юктурі. Це означає, що сучасне українське суспільство поступово підходить до визнання й освоєння етичних основ християнських цінностей, від яких воно було штучно відлучено протягом багатьох десятиліть, а в більшості людей навіть було сформовано різко негативне ставлення до них [4].

Процес формування духовності на основі християнських моральних цінностей значною мірою зумовлюється інтегрованим підходом до нього. Висунення інтегративності як провідної форми залучення дітей до християнських цінностей пояснюється поліфонічністю і багатоаспектністю предмета, проблемне поле якого перебуває в різних галузях культури і знання, у предметах, що викладаються в школі й позашкільних закладах освіти. Тому знання як форма залучення цінностей посідають провідне місце. Де б не відбувався процес передавання знань: у позашкільних закладах освіти, таборах відпочинку, гуртках, у процесі самоосвіти треба повно й об'єктивно розкривати їх через роз'яснення, обґрунтування, наводячи численні приклади, і через знаннєву складову досягати свідомого засвоєння матеріалу. Оволодіння знаннями тут, мабуть, більше, ніж за будь-якого виховного впливу, повинне мати зацікавлений, особистісний і емоційний характер.

Велике значення мають емоції, адже вони повністю належать до почуттєвої сфери, проходять через психіку людини і саме від цієї сфери залежить сприймання тих чи інших цінностей або відмова від них. Людину не можна примусити бути моральною – потрібно її переконати, пропустити знання через її емоції, почуття, психіку, через свідомість з тим, щоб висловлені

моральні цінності стали її власним надбанням.

Знання та емоції, тобто когнітивно-почуттєвий фон, закріплюються у вправлянні, досвіді, діяльності різних форм і видів, через які вихованці не лише пізнають, а й оволодівають красою духовного життя, побудованого на засадах моральних цінностей. Забезпечити духовне життя дітей можна лише тоді, коли вони в творчій діяльності використовуватимуть свої емоційні, інтелектуальні й фізичні сили.

У процесі формування духовності засобами моральних християнських цінностей доцільно широко використовувати через безпосередній виховний вплив вихователя на дітей настанови, нагадування, попередження, переконання, пораду, прохання, похвалу (схвалення), оцінювання, погрозу, як виховні впливи і спонуки (за П. Юркевичем).

Серед методів і форм духовного формування одне з провідних місць належить активним формам і методам (ситуаційно-рольові ігри, соціограми, метод аналізу соціальних ситуацій із морально-етичним характером, ігри-драматизації тощо), що дають дітям можливість предметно, безпосередньо й емоційно бути в ситуації морального вибору та морального пошуку.

Особливе місце посідають форми й методи, які залучають дітей до художньо-музичного, мистецького світу християнських цінностей, де поєднуються традиційні методи з художньою діяльністю самих дітей – живописом, ліпленням, декоративно-прикладним мистецтвом, музикуванням, драматизацією тощо. Крім цих методів, доцільно використовувати й традиційні бесіди, лекції, семінари, роботи з книгою тощо. Одним із напрямів залучення дітей до християнських цінностей може бути краєзнавча та екскурсійно-пошукова робота, яка знайомить їх із досвідом і традиціями адаптації християнських моральних цінностей до культури рідного краю.

Результативність застосування інтегрованого підходу, різноманітних виховних форм, методів і впливів великою мірою залежить від того, наскільки вони відповідадуть індивідуальним і віковим особливостям дітей, задовольнятимуть їхні духовні потреби, викликають відповідну мотивацію і стимулюватимуть саморозвиток і самовиховання дитини, спонукатимуть до морального вдосконалення.

Формування духовної особистості через християнські моральні цінності покладається на позашкільні освітні заклади, що належать до Міністерства освіти та науки, клуби, різні громадські центри, бібліотеки, громадські організації. До них долучаються засоби масової інформації: газети, журнали, радіо. Велика роль відводиться батькам, які першими традиційно формують моральні орієнтації дитини на основі християнської етики та народної моралі.

Ефективність залучення дітей і молоді до культурних надбань християнської етики залежатиме від успішної реалізації всіх її складових, а саме: проведення наукових і практичних конференцій, семінарів, «круглих» столів за цією проблематикою; проведення досліджень у галузі християнської культури як цивілізаційного феномена; вивчення і врахування позитивного досвіду зарубіжних виховних програм; наукова підтримка й науковий супровід діяльності дитячих і молодіжних організацій із позитивною, конструктив-

ною програмою; розробка й впровадження програм, спрямованих на соціалізацію і моралізацію дітей з девіантною поведінкою; участь у підготовці телевізійних програм із питань моралі, етики, народної культури; розроблення і впровадження нових методик та інноваційних технологій; науково-методичне забезпечення підготовки вчителів, працівників позашкільних закладів, соціальних працівників до роботи над цими проблемами; участь у розробленні й виданні програм, методичних матеріалів; участь у роботі з батьками для підвищення ролі родинного виховання в цій галузі [3].

Ідеалом учителя, який повинен мати ґрунтовну загальну освіту, не забувати постійно займатися самоосвітою, бо «ненавчений, не може вчити інших». Знання не є самоцінністю, а лише засобом морального вдосконалення себе й інших. Серед професійних якостей уміння володіти словом, щоб «... із вуст його благодать Духа Святого витікала ніби річка й милувала серце». Слово має бути дієвим, твердим і переконливим, правдивим і сильним, натхненним і повчальним, простим, доступним і приємним, приносити користь вихованцям, звеличувати їхні думки й почуття, узгоджуватися з власними вчинками. Учитель повинен нести відповідальність за своїх учнів, тому має добре знати, вивчати вдачу кожної дитини, однаково ставитися до учнів, не допускаючи панібратства. Педагог покликаний захищати духовно-моральні закони, забезпечувати впровадження у практику роботи школи дидактики Я. Коменського, яку було збагачено новими принципами: єдності вчення, який вимагає оцінювання знання через призму християнства; індивідуального підходу – врахування рівня розвитку кожного учня; гуманного ставлення до школярів на засадах християнської любові.

Процес виховання особистості, що ґрунтувався на принципах неперервності виховання, врахування віку дитини, поступовості й систематичності, єдності виховання й самовиховання. Педагогічними умовами виховання особистості: є єдність внутрішнього та зовнішнього; уникнення спілкування з розбещеними; зростання у вірі, чистоті, цнотливості й працьовитості; свобода волевиявлення людини; послух, пошана й відданість учителю. Категоріями, правилами та засобами виховання були: книга, символ, алегорія, притчі, мистецтво). Застосування загальних методів (словесних, практичних, приклад, педагогічний вплив – умовляння, похвала, подяка, заклик, натхнення, жарт, дотепний натяк, зауваження, сувора вимога) і специфічні для кожного напрямку виховання особистості – православного, морального, розумового, естетичного, трудового та фізичного.

Мета православного виховання полягає у формуванні християнина. Формами православного виховання є урок Закону Божого, піст, Таїнства, богослужіння, церковні свята, а методами – молитва, каяття, спокутування. Православне виховання тісно пов'язане з моральним вихованням, яке повинно підготувати дітей до реалізації в житті любові до ближнього (смирення, витривалість, цнотливість, лагідність, доброзичливість, працелюбність), морального вдосконалення.

Мета розумового виховання виступає єдність тіла та душі. Критерії сильного розуму – це мудрість,

розсудливість, усвідомлення необхідності та користь чеснот для людини як розумної істоти. Пріоритетом розумового виховання: зберігати розум чистим від негативних образів і думок, суєтної пристрасті й порожньої гордині; не хизуватися мудрістю й ученістю, не допускати розсіювання; шанувати мовчання. Методами виховання розуму є порівняння, міркування, спрямоване на досягнення духовного світу особистості.

Естетичне виховання має за мету розвиток душі. Воно здійснюється засобами духовного мистецтва (література, музика, іконопис), де провідну роль відігравали церковний спів і шкільний театр. Учні разом з учителями ставили драми «На Різдво Христове», «Плач на погребіння Христове», «На Воскресіння Христове», написані самим митрополитом. Підготовка театральної вистави дозволяла реалізувати принцип соборності, адже в заході брали учні, вчителі, батьки, парафіяни, виконуючи роль акторів, художників, шевців, працівників сцени, освітлювачів, чергових, виконавців окремих доручень тощо.

Фізичне виховання як цілеспрямований процес досягнення гармонії духовного, морального та фізичного розвитку, тому людині просто необхідно прищеплювати правильне ставлення до тіла як храму Божого шляхом збереження й розвитку тілесного здоров'я. Фізичне виховання на кожному етапі має специфічні завдання: у дитинстві – це створення сприятливого православно-виховного середовища в родині; у молодості – стимулювання духовного й фізичного самовиховання, спрямованого на протистояння труднощам (спокусам світу) в похилому віці – становлення на шлях мудрості й помірності.

Трудове виховання покликане прилучити особистість до добродійних справ. Праця, яка починається з любові – це і є критерій працелюбності, а провідними методами виховання – постійне стимулювання та вправлення. Головною працею дитини є навчання, яке привчає до копіткої щоденної роботи, розвиваючи дух і фізичні сили.

Просвітницька та навчально-виховна діяльність православних монастирів виступала як сукупність духовних (православне вчення як спільна ідеологія, принципи, мета, завдання, модель православного способу життя), спільна організація взаємодії учасників педагогічного процесу. Мета освіти та виховання особистості здійснювалось на засадах християнського ідеалу, цілеспрямованість, єдність педагогічних вимог церкви, школи, сім'ї, гуманність; зв'язок освіти й виховання з життям. Усвідомлення необхідності загального гуманітарного розвитку особистості, її духовно-морального виховання на засадах християнської любові; упровадження принципу все становості в організації народних шкіл; збагачення змісту освіти в духовних і світських навчальних закладах, де поєднувалися загальноосвітні та богословські предмети; демократизація духовної освіти, що виявлялася в її автономії, виборності та самоврядуванні; організація духівництвом архієрейських шкіл у епоху знищення кріпацтва.

Актуалізація педагогічних ідей дозволяє систематизувати шляхи їх упровадження в сучасну педагогічну теорію та практику: 1) співробітництво та спільна діяльність церковних, громадських і державних струк-

тур у духовно-моральному вихованні; 2) ліцензування у світських навчальних закладах нових спеціальностей, орієнтованих на вивчення релігійної культури; 3) відкриття православних навчальних закладів (шкіл, гімназій), а також храмів на території світських установ; 4) упровадження в навчальний процес закладів різних рівнів акредитації курсів морально-етичного спрямування (християнської етики, православної культури, православного краєзнавства); 5) створення навчально-виховного середовища на основі духовних традицій, постійне вдосконалення форм соціальної взаємодії, що забезпечує цілісність освітнього простору як провідної педагогічної умови виховання особистості.

Роль монастирів, церкви в Україні була значною: вона виховувала в молоді дух єдності та братерства. Тому що, як справедливо писав Г. Ващенко, «найміцніше об'єднання, що може існувати між людьми, – це об'єднання на ґрунті релігії, себто об'єднання на ґрунті вірувань, моралі, участі в службі Божій, під час якої віруючі переживають спільне релігійне піднесення». Незважаючи на певну застарілість християнських догм, єдина Христова наука проповідує взаємну любов на Землі: пізнаючи й шануючи один одного, християни різних віросповідань наближуються один до одного. Отже, стосунки між людьми повинні бути засновані не на класовій боротьбі, а християнській любові.

Україну в Європі століттями називали «країна козаків», «козацька земля», «козацька Україна». Державотворча діяльність українського козацтва, його подвижництво і героїзм у боротьбі з ворогами нашої волі і свободи, його лицарська звитяга, мораль і духовність завжди викликали в усьому світі захоплення і подив. Козацько-лицарський дух є виявом української духовності. Великою правдою є те, що історія України найчастіше асоціюється з могутніми посталями лицарів, таких як Ярослав Мудрий, Володимир Мономах, Петро Сагайдачний, Богдан Хмельницький, Іван Богун, Іван Мазепа, Пилип Орлик, Петро Калнишевський та ін. Такі державні і політичні діячі для молоді є високими прикладами служіння рідному народові, ідеалами української людини – лицаря, козака, а власне козацько-лицарській традиції були впродовж віків прорятунком нації, рідної культури.

Однією із найактуальніших проблем сучасної української освіти є формування національної свідомості у школярів. Національне виховання «...є одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Його основна мета – виховання свідомого громадянина, патріота... формування у молоді потреби та уміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури».

Сучасне козацтво – один з найпотужніших громадських рухів. Нині в Україні налічується біля 800 діючих козацьких організацій різного рівня [1], всі вони працюють на виховання підрастаючих поколінь українських громадян. Займаючись патріотичною, військово-спортивною та просвітницькою роботою, досить часто виступають як охоронні структури та організуючий чинник місцевого самоврядування. Майбутню Україну козаки бачать – як козацьку державу, а тому мають намір, максимально зберігаючи прадавні ко-

зацькі звичаї і українську традиційну духовність, поставити козацьку справу на якісно новий рівень, що відповідає потребам часу.

Формування духовного світу дітей і молоді, духовності як провідної якості особистості – має велике і складне значення, стоїть у центрі уваги педагогів, вихователів, учителів, батьків, широкого педагогічного загалу. Визначення духовності як провідної характеристики людини, її духовних пріоритетів і обґрунтування системи цінностей, що мають лягти в основу життя людини виходять на передній план усього процесу її соціалізації [3].

У процесі залучення дітей і молоді до культурних надбань християнської етики пропонуваними формами є: проведення наукових і практичних конференцій, семінарів, «круглих» столів із цієї проблематики; проведення досліджень у галузі християнської культури як цивілізаційного феномена; вивчення і врахування позитивного досвіду зарубіжних виховних програм; наукова підтримка й науковий супровід діяльності дитячих і молодіжних організацій з позитивною, конструктивною програмою; розробка й впровадження програм, спрямованих на соціалізацію і моралізацію дітей із девіантною поведінкою; участь у підготовці телевізійних програм із питань моралі, етики, народної культури; розробка і впровадження нових методик та інноваційних технологій; науково-методичне забезпечення підготовки вчителів, працівників позашкільних закладів, соціальних працівників до роботи над ними проблемами; участь у розробленні й виданні програм, методичних матеріалів; участь у роботі з батьками для підвищення ролі родинного духовного виховання [4].

Просвітницька та навчально-виховна діяльність православних монастирів має розглядатися у процесі духовного виховання сучасної особистості як сукупність духовних аспектів (православне вчення як спільна ідеологія, принципи, мета, завдання, модель православного способу життя) і спільна організація взаємодії учасників педагогічного процесу. Вагомими елементами православного виховання особистості є його здійснення на засадах християнського ідеалу, цілеспрямованість, єдність педагогічних вимог

церкви, школи і сім'ї; гуманність; зв'язок освіти й виховання з життям; усвідомлення необхідності загального гуманітарного розвитку особистості, її духовно-морального формування на засадах християнської любові; впровадження принципу всестановості в організації народних шкіл; збагачення змісту освіти в духовних і світських навчальних закладах, де поєднувалися загальноосвітні та богословські предмети; демократизація духовної освіти, що виявлялася в її автономії.

Висновок. Актуалізація педагогічних ідей дозволяє систематизувати шляхи їх упровадження в сучасну педагогічну теорію та практику:

1) співробітництво та спільна діяльність церковних, громадських і державних структур у духовно-моральному вихованні;

2) ліцензування у світських навчальних закладах нових спеціальностей, орієнтованих на вивчення релігійної культури;

3) відкриття православних навчальних закладів (шкіл, гімназій), а також храмів на території світських установ;

4) упровадження в навчальний процес закладів різних рівнів акредитації курсів морально-етичного спрямування (християнської етики, православної культури, православного краєзнавства);

5) створення навчально-виховного середовища на основі духовних традицій, постійне вдосконалення форм соціальної взаємодії, що забезпечує цілісність освітнього простору як провідної педагогічної умови виховання особистості.

Список використаних джерел

1. Руденко, Ю. Козацька педагогіка: національні пріоритети українського козацтва / Ю. Руденко // Освіта: спецвипуск. – 2006. – 9–16 серпня (№31). – 7 с.
2. Скорик, Б.С. Виховання гармонійно розвиненої особистості в козацьких монастирях-фортецях / Б.С. Скорик // Психолого-педагогічні виклики сучасності: шляхи розв'язання та новітні перспективи : матер. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Львів, Україна, 16–17 грудня 2011 року). – Львів: Львів. пед. спільнота. 2011. – С. 72–74.
3. Скорик, Б.С. Комплекси «монастир-семінарія» як освітні осередки Центральної України (кінець XVII–XVIII ст.) / Л.М. Кравченко, Б.С. Скорик // Педагогічні науки : зб. наук пр. / Полтав. держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2012. – Вип. 54. – С. 103–111.
4. Скорик, Б.С. Просвітницькі ідеї та навчально-виховна діяльність православних чернечих монастирів Центральної України (кінець XVII–XVIII ст.) : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / НАПНУ Інститут вищої освіти. – Київ, 2013. – 20 с.

Дата надходження авторського оригіналу: 01.11.2015

Скорик Б. С. Внедрение в практику модернизации национальной системы образования теоретических идей и опыта организационно-педагогической деятельности монашеских монастырей Украины.

А Разработаны методические рекомендации для преподавателей, учителей, воспитателей по внедрению в практику модернизации национальной системы образования теоретических идей и опыта организационно-педагогической деятельности монашеских монастырей Украины.

Ключевые слова: монашеские монастыри, национальная система образования, просветительские идеи, учебно-воспитательная деятельность.

Skoryk B. S. The practice implementation of modernization of the national education system of theoretical ideas and experiences of organizational and pedagogical activity of the monastic cloisters in Ukraine.

S Methodical recommendations for teachers, teacher educators to introduce the practice of modernization of the national education system of theoretical ideas and experiences of organizational and pedagogical activity of the monastic cloisters in Ukraine are developed.

Key words: monastic cloisters, national education system, educational ideas, teaching and educational activity.